

Edgar Sukiennik

Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego w Warszawie

Ksiądz Antoni Lipowski (1839-1911), duszpasterz lat dziecięcych prymasa Stefana Wyszyńskiego

Prymas Stefan Wyszyński szczególnie mocno cenił sobie dar kapłaństwa, które traktował jako służbę Bogu, Kościołowi i ludziom. Mówiąc o powołaniu kapłańskim, często podkreślał, że nie jest ono posadą czy zawodem, lecz posłannictwem wiążącym się z naśladowaniem samego Chrystusa, uświęcaniem ludzi oraz koniecznością utrzymania ładu i porządku moralnego. W kazaniach skierowanych do prezbiterów i seminarzystów podkreślał, że posłannictwem kapłana ma być miłość zwyciężająca nad nienawiścią. Sutannę traktował nie tylko jako ubranie, lecz przede wszystkim jako wyznanie wiary przed światem, przyznanie się do Chrystusa i Kościoła¹. Takie postrzeganie kapłaństwa wynikało nie tylko z formacji seminaryjnej i praktyki duszpasterskiej, lecz także z osobistej obserwacji pierwszego kapłana napotkanego w jego życiu, którym był ksiądz kanonik Antoni Lipowski – proboszcz parafii Przemienienia Pańskiego w Zuzeli i duszpasterz lat dziecięcych przyszłego prymasa Polski. W przemówieniu skierowanym do duchowieństwa diecezji płockiej z okazji konsekracji bp. Jana Wosińskiego 4 lutego 1962 roku kard. Wyszyński zdobył się na osobistą refleksję, w której podkreślił, że to właśnie proboszcz jego rodzimej parafii był pierwszym architektem jego powołania do służby Bożej:

1 Zob. S. Wyszyński, *List do moich kapłanów*, wyd. 2 popr., Warszawa 2010. Refleksje nad kapłaństwem prymas wyrażał także na kartach swojego dziennika *Pro memoria*. Myślni nad istotą tego sakramentu dzielił się podczas kazań wygłaszanych z okazji święceń udzielanych w archikatedrze warszawskiej oraz jubileuszy kapłańskich, w których uczestniczył na zaproszenie jubilatów, po czym na kartach swego dziennika pisał relacje z tych wydarzeń, które zawsze były okazją do pogłębionej analizy kapłaństwa służebnego.

Do Kościoła świętego przyjął mnie ksiądz Antoni Lipowski, proboszcz parafii Zuzela, który mnie ochrzcił. Przyglądając mu się dziecięcymi oczyma, wydaje mi się, że po Bogu jemu zawdzięczam swoje powołanie kapłańskie².

Refleksja nad osobistym wyznaniem prymasa skłoniła piszącego do zwrócenia większej uwagi na postać ks. Lipowskiego. Wydaje się to tym bardziej istotne, że w studiach nad Stefanem Wyszyńskim charyzmatyczny proboszcz z Zuzeli dotychczas zauważany był mimochodem, przy okazji wspomnień prymasa o dzieciństwie spędzonym w małej ojczyźnie urodzenia. Mówiąc o najwcześniejszym okresie życia małoletniego Stefana, historycy najczęściej piszą o jego środowisku rodzinnym czy parafialnym, a osoba samego ks. Lipowskiego występuje niejako w tle wielkiego prymasa Polski. Proboszcz z Zuzeli nie doczekał się oddzielnej monografii albo przynajmniej krótkiego artykułu, choć o nadbużańskiej parafii powstała dość obszerna monografia autorstwa ks. Roberta Czarnowskiego³. Tymczasem człowiek, który swoim autorytetem mocno oddziaływał na postawę przyszłego prymasa, w pełni zasługuje na to, żeby omówić poszczególne etapy jego interesującego życia. Dlatego w niniejszym artykule piszący spróbuje ukazać jego zasadnicze rysy, rozpoczynając od dzieciństwa spędzonego na północnym Mazowszu, a kończąc na długoletnim probostwie w Zuzeli. Baza źródłowa dotycząca życia i posługi ks. Lipowskiego jest dość skąpa, lecz w oparciu o pozyskane materiały archiwalne i dostępną literaturę można pokusić się o ustalenie pewnych informacji szczegółowych⁴.

- 2 Tenże, *Co jest chlubą duchowieństwa i Kościoła w Polsce. [Kazanie] do duchowieństwa z okazji konsekracji biskupa Jana Wosińskiego (przemówienie przy stole)*, w: tegoż, *Dzieła zebrane*, t. 8, Warszawa 2009, s. 72.
- 3 Zob. R. Czarnowski, *Parafia Zuzela. Dzieje i duszpasterstwo w latach 1796–1925*, Warszawa 2006, s. 59–60. W książce tej zamieszczono podstawowe dane o posłudze ks. Lipowskiego w Zuzeli. Tenże autor w publikacji *U kolebki życia Prymasa Tysiąclecia* (Łomża 2001) poświęca więcej uwagi relacjom między zuzelskim proboszczem a jego parafianami, ze szczególnym uwzględnieniem rodziny Wyszyńskich (s. 49–55).
- 4 Poszczególne etapy życiorysu Antoniego Lipowskiego udało się ustalić w oparciu o dokumentację zdeponowaną w Archiwum Państwowym w Białymstoku (Oddział w Łomży) oraz Archiwum Państwowym w Warszawie (Oddział w Mławie) oraz archiwalia przechowywane w Archiwum Diecezjalnym w Łomży. Są to przede wszystkim akta dotyczące parafii należących do diecezji płockiej w jej dawnych granicach, protokoły powizytacyjne, raporty o stanie parafii przygotowane przez ks. Lipowskiego oraz listy parafian do biskupa płockiego. Do ustalenia podstawowych faktów z jego dzieciństwa kluczowe okazały się akta stanu cywilnego parafii w Niedzborzu, przechowywane w mławskim oddziale Archiwum Państwowego w Warszawie. Z kolei ostatnie chwile jego życia zostały

1. Środowisko rodzinne i pierwsze lata kapłaństwa

Przyszły proboszcz zuzelskiej parafii urodził się 17 maja 1839 roku⁵ o godz. 12.00 w miejscowości Sułkowo-Budy w powiecie ciechanowskim. Był pierworodnym synem gospodarza Józefa Lipowskiego i jego małżonki Franciszki z Temporowskich⁶. W chwili jego narodzin rodzice byli młodym małżeństwem z dwuletnim stażem, oboje mieli po 23 lata (sakrament małżeństwa zawarli 29 stycznia 1837 roku w kościele św. Wojciecha w Stupsku⁷) i zamieszkiwali w gospodarstwie w Sułkowie-Budach. Już 19 maja 1839 roku Józef i Franciszka przynieśli swojego syna do kościoła parafialnego św. Mikołaja w Niedzborzu, gdzie sakramentu chrztu udzielił mu ks. Jan Rybicki. Chrzestnymi dziecka zostali Michał Cepner – owczarz z Sułkowa Polnego wraz z żoną Marianną⁸. Antoni miał przynajmniej dwóch młodszych braci. 15 marca 1844 roku w Sułkowie-Budach przyszedł na świat Adam, ochrzczony sześć dni później w obecności wyrobnika Jakuba Jurczaka i Franciszki Borzymki⁹. Trzeci z braci – Jan – urodził się 26 lipca 1851 roku, a sakrament wprowadzenia w chrześcijaństwo przyjął dzień później w obecności chrzestnych Kazimierza Przybyłowskiego – owczarza z Niedzborza i Konstancji Albrechcieńskiej¹⁰. Chłopcu nie dane było doczekać nawet wieku młodzieńczego, gdyż zmarł przedwcześnie 26 lipca 1854 roku¹¹. W domu rodzinnym pozostali więc pogrążeni w żałobie rodzice wraz z synami Antonim i Adamem.

rozpoznane dzięki aktowi zgonu, który dotrwał do czasów współczesnych w łomżyńskim oddziale Archiwum Państwowego w Białymstoku.

- 5 W akcie chrztu datę urodzenia podano w dwóch wariantach, co odpowiadało praktyce narzuconej przez zaborcę rosyjskiego. Chronologicznie wcześniejsza data odpowiada czasowi liczonemu według kalendarza juliańskiego, obowiązującego w Rosji, zaś występująca po ukośniku data o 12 dni późniejsza to czas liczony według przyjętego na ziemiach polskich kalendarza gregoriańskiego. W niniejszym artykule piszący przyjął zapisywanie dat według kalendarza gregoriańskiego.
- 6 W rejestracji metrykalnej parafii Niedzbórz nazwisko rodowe matki pojawia się za każdym razem w różnych wariantach: Temperowska, Tąporowska lub Toporowska.
- 7 APWarszawa, Oddział w Mławie, sygn. 0628d: Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Stupsk powiat mławski / UMZ-1837, nr 1, s. 30.
- 8 Tamże, sygn. 0149d: Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Niedzbórz powiat ciechanowski / UMZ-1839, nr 18, s. 5.
- 9 Tamże, UMZ-1844, nr 21, s. 6.
- 10 Tamże, UMZ-1851, nr 32, k. 8v.
- 11 Tamże, UMZ-1854, nr 29, k. 86v.

Nauki początkowe chłopiec pobierał w domu, następnie został uczniem szkoły powiatowej w Mławie¹². Kwestią nierozstrzygniętą pozostaje, kiedy podjął decyzję o wyborze drogi życiowej. Nie można wykluczyć, że jego powołanie było powołaniem klasycznym, kształtującym się w klimacie pobożnego domu rodzinnego oraz pod czujnym okiem proboszcza z Niedzborza. Być może Antoni był ministrantem w swojej parafii, skoro pociągał go ołtarz i służba Boża, lecz brakuje na to konkretnych dowodów. Do seminarium duchownego diecezji płockiej w Pułtusku zgłosił się w 1857 roku, a święcenia kapłańskie przyjął 1 czerwca 1862 roku w kolegiacie łowickiej z rąk bp. Henryka Platara, sufragana warszawskiego. Po otrzymaniu święceń młody neoprezbiter rozpoczął posługę wikariuszowską w parafii św. Doroty w Rosochatem k. Zambrowa¹³. To parafia o średniowiecznym rodowodzie, erygowana przez bp. Pawła Giżyckiego w 1458 roku. Jej ośrodkiem jest gotycka świątynia z ok. 1546 roku, która powstała w miejscu pierwszego kościoła¹⁴. Mimo iż akta poświadczające posługę ks. Antoniego w Rosochatem nie dotrwały do czasów współczesnych, wolno przyjąć, że jego działalność duszpasterska miała typowy charakter, a więc sprawowanie codziennej liturgii, szafarstwo sakramentów i katechizacja dzieci. W 1864 roku, po trzech latach pracy w pierwszej parafii, duchowny został ustanowiony wikariuszem parafii Janowiec Kościelny na historycznym pograniczu Mazowsza i Warmii. Ośrodkiem instytucji o średniowiecznej metryce był od 1539 roku drewniany kościół św. Jana Chrzyciela¹⁵. Brak materiałów źródłowych z tamtego okresu uniemożliwia śledzenie losów duszpasterza w Janowcu Kościelnym. Zresztą przebywał on tutaj zbyt krótko, aby rozwinąć skrzydła w pracy duszpasterskiej i związać się bliżej z lokalną społecznością.

Zaledwie rok później biskup płocki Wincenty Teofil Popiel skierował go do parafii Podwyższenia Krzyża Świętego w Goworowie na skraju Puszczy Kurpiowskiej. Duchowny pełnił posługę w kościele drewnianym, który dopiero w latach 1880-1887 został zastąpiony przez obecny kościół murowany z dwiema strzelistymi dzwonicami. Trudno opisać jego aktywność duszpasterską także w tym miejscu, gdyż zachowana rejestracja metrykalna wiernych tej parafii rozpoczyna się dopiero od 1890 roku, a wcześniejsze rejestry

12 *Nekrologia*, „Miesięcznik Pasternki Płocki” 1911, nr 6, s. 73.

13 M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo Diecezji Płockiej. Wiek XIX*, t. 2, Płock 2010, s. 212.

14 *Rocznik jubileuszowy diecezji łomżyńskiej 2015/2016*, red. T. Bronakowski, Łomża 2015, s. 149.

15 *Diecezja płocka 2004. Struktura personalno-administracyjna*, red. K. Ziółkowski, Płock 2004, s. 230.

najprawdopodobniej zaginęły¹⁶. W 1866 roku biskup ordynariusz zamianował młodego wikariusza do nieco większej parafii św. Anny w Różanie, gdzie posługiwał w świeżo odrestaurowanym kościele drewnianym, który zastąpiony został obecnym obiektem neogotyckim. Oprócz pracy duszpasterskiej w świątyni różańskiej, dojeżdżał z posługą do odległego o siedem kilometrów kościoła filialnego Trójcy Przenajświętszej w Ponikwi-Zawadach¹⁷. Lecz i w nadnarwiańskim Różanie nie zabawił długo, gdyż jeszcze w grudniu tamtego roku otrzymał zarząd nad większym i bardziej wymagającym ośrodkiem duszpasterskim w Myszyńcu.

2. Administrator parafii Trójcy Przenajświętszej w Myszyńcu

Myszyniec to serce Kurpiowszczyzny i z tej racji uznawany jest za jej nieformalną stolicę¹⁸. Ośrodkiem miejscowości jest placówka duszpasterska, która może poszczycić się prawie 400-letnim rodowodem. Pierwotnie była to stacja misyjna, założona w połowie XVII wieku przez jezuitów z kolegium łomżyńskiego w celu objęcia opieką duchową mieszkańców Puszczy Zielonej oraz przeciwdziałania wpływom protestanckim z sąsiednich Prus Książęcych¹⁹. Duchowi synowie św. Ignacego Loyoli aktywnie pracowali wśród mieszkańców puszczy, próbując jednoczyć ich wokół stacji misyjnej funkcjonującej na prawach parafialnych. Jednym z głównych przejawów pogłębionego życia religijnego Kurpiów były ich doroczne pielgrzymki do sanktuarium maryjnego prowadzonego przez jezuitów w Świętej Lipce. Mieszkańcy Myszyńca i okolic docierali tam pieszo na odpust Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny, który w kalendarzu potrydenckim obchodzono 2 lipca²⁰. Po kasacie zakonu jezuitów w 1773 roku parafia myszyńska została włączona do dekanatu ostrołęckiego diecezji płockiej. Od tamtej

16 *Rocznik jubileuszowy...*, dz. cyt., s. 461-462.

17 Tamże, s. 468-469.

18 Zob. A. Chętnik, *Myszyniec. Ośrodek etnograficzny Kurpiów*, Myszyniec 2018.

19 J. Paszenda, *Jezuici w Myszyńcu*, w: *Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej w Myszyńcu*, red. M. Przytocka, Myszyniec 2009, s. 59-60.

20 T. Clagius, *Linda Mariana sive de B. Virgine Lindensi*, libri V, Coloniae 1659, s. 765-768; E. Sukiennik, *Mazowszanie w sanktuarium świętolipskim w XVII i XVIII wieku*, w: *Święta Lipka. Perła na pograniczu ziem, kultur i wyznań*, cz. 2, red. A. Jacyniak, E. Sukiennik, Święta Lipka 2020, s. 140-158.

pory opiekę nad nią sprawują księża diecezjalni, przy czym najpierw byli to kapłani diecezji płockiej, a po podziale tej diecezji w 1925 roku – księża łomżyńscy²¹.

Ksiądz Lipowski był dziesiątym z kolei proboszczem parafii w Myszyncu. Urząd objął po zaledwie półtorarocznych rządach ks. Stanisława Lewandowskiego (1865-1866), który w grudniu 1866 roku został skierowany do Lipna z zadaniem nauczania katechezy w szkole powiatowej²². Nowy administrator przyszedł do rozległej parafii, która obejmowała duże połacie Puszczy Kurpiowskiej. Rozciągała się od granicy mazowiecko-pruskiej na północy (Cyk, Dąbrowy, Pełty) do Zalesia na południu przy trakcie ostrołęckim oraz od wioski Surowe na zachodnim krańcu parafii aż do miejscowości Łyse na wschodzie. W 1876 roku obejmowała aż 41 miejscowości: Antonia Łomżyńska, Antonia Ostrołęcka, Bandysie, Białusny Lasek, Browary, Brzozowy Kąt, Charcibałda, Cięćk, Cupel, Cyk, Czarnia, Dąbrowy, Dęby, Długie, Drężek, Dudy, Gadomskie, Grądzkie, Ksebki, Krysiaki, Maciejowa Szyja, Myszyniec, Myszyniec Stary, Niedźwiedź, Łączki, Łyse, Pupkowizna, Pełty, Ruchaje, Surowe, Świdwiborek, Tyczek, Warmiak, Wejdo, Wolkowe, Wydmusy, Wykrot, Zalas, Zalesie, Zdunek i Zawodzie²³.

Pod rządami ks. Lipowskiego, podobnie jak w czasach jego wielkich poprzedników, parafia myszyńska była dobrze zorganizowanym i prężnie działającym ośrodkiem duszpasterskim. Nowy proboszcz rozpoczął kompleksowy remont drewnianej świątyni. Ułożył nowe podmurowania, podłogi i wstawił nowe drzwi, a dach świątyni pokrył żelazną blachą. Na środku dachu zamontował sygnaturkę, którą obił białą blachą angielską. Dwie wieże na frontonie kościoła otrzymały barwę czerwoną. Nowym blaskiem zajaśniało wnętrze świątyni, a to za sprawą kolorowego szkła w oknach, dzięki któremu przy słonecznej aurze przestrzeń mieniła się paletą barw. Zwiększenie powierzchni kościoła poprzez dostawienie dwóch kaplic bocznych zapewniło możliwość udziału w liturgii większej liczbie wiernych. Wiosną 1868 roku ks. Lipowski zawarł z Józefem Fetnerem kontrakt na wykonanie prac zdobniczych we wnętrzu świątyni. Artysta odrestaurował i wyłocił zabytkową ambonę oraz odnowił obrazy. Renowacji doczekała się także XVII-wieczna wolno stojąca dzwonnica, pamiętająca

21 M. Przytocka, *Parafia myszyńska od 1773 do 2009 roku*, w: *Dzieje parafii i kościoła...*, dz. cyt., s. 82.

22 M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo parafialne myszyńskie od 1774 roku do 1925 roku*, w: tamże, s. 280.

23 M. Przytocka, *Parafia myszyńska...*, art. cyt., s. 93-94.

czasu, kiedy gospodarzami tego miejsca byli ojcowie jezuiti. Kompleksowy remont obiektu zakończył się w 1868 roku, o czym przypomina metalowa chorągiewka z tą datą. Dwa lata później na przęsłach dzwonnicy zawieszono nowy dzwon, którego wykonanie sfinansowali parafianie²⁴.

Duchowny zadbał także o godny wygląd naczyń liturgicznych, aby liturgia sprawowana była z należytą czcią i szacunkiem. Jego staraniem oddano do pozłocenia stare kielichy, pateny i cyborium. O trzymaniu porządku w sprawach kancelaryjnych świadczyło dokładne prowadzenie i przechowywanie ksiąg metrykalnych i dokumentacji urzędowej. W tej sprawie trzeba jednak dodać, że na czas rządów ks. Lipowskiego w parafii przypadło nasilenie represji stosowanych przez rosyjskiego zaborcę w akcie zemsty za wybuch powstania stycziowego. W 1868 roku Komisja Rządowa narzuciła kapłanowi obowiązek prowadzenia akt stanu cywilnego w języku rosyjskim²⁵. Jego złamanie groziło surowymi sankcjami karnymi, włącznie z więzieniem, a nawet wywózką na Syberię. Nie był to przypadek odosobniony, gdyż taką praktykę stosowano na wszystkich terenach objętych zaborem rosyjskim. Przeto ks. Lipowski jako pierwszy proboszcz myszyński musiał sporządzać rejestrację metrykalną wiernych w języku zaborcy oraz pilnować datacji sakramentów według dwóch kalendarzy: gregoriańskiego i juliańskiego, który obowiązywał w Rosji do 1918 roku²⁶.

Znacznie mniej można powiedzieć o życiu religijnym parafian myszyńskich pod rządami ks. Lipowskiego, choć i w tym temacie da się zauważyć kilka interesujących praktyk. Oprócz duszpasterstwa zwyczajnego proboszcz oferował wiernym obfitsze środki zbawienia w postaci dodatkowych praktyk pobożnych. Istotnym przejawem życia religijnego w tamtym czasie było członkostwo w Bractwie Przenajświętszej Trójcy i Opieki Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, którego celem było rozbudzanie w parafianach czci dla Trójcy Świętej i Matki Bożej w tajemnicy Niepokalanego Poczęcia. Zrzeszeni angażowali się w różne inicjatywy parafialne, m.in. zbieranie pieniędzy do puszek na określony cel. Powierzono

24 Taż, *Zmiany w wyglądzie i wystroju kościołów w Myszyńcu*, w: *Dzieje parafii i kościoła...*, dz. cyt., s. 110-111.

25 Taż, *Przedmioty liturgiczne, szaty i księgi kościelne w Myszyńcu*, w: tamże, s. 165, 178.

26 Obszerniej na temat roli duchowieństwa diecezji płockiej w powstaniu stycziowym oraz represjach, jakie spadły na kapłanów za wsparcie narodowowyzwoleńczego zrywu, zob. M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo katolickie diecezji płockiej w okresie powstania stycziowego*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2013, nr 5, s. 25-42; R. Juszkiewicz, *Duchowieństwo diecezji płockiej w powstaniu stycziowym*, „Notatki Płockie” 1982, t. 27, nr 2, s. 22-28.

im nadto opiekę nad ołtarzami oraz ich należywym zaopatrzeniem i oświeceniem. W razie braku śpiewaków członkowie bractwa mieli obowiązek prowadzenia śpiewów religijnych w niedziele i święta. Dodatkowo kobiety z miasta zostały zobowiązane do noszenia obrazów podczas procesji eucharystycznych. Zgodnie z postanowieniem bp. Wincentego Popiela z sierpnia 1866 roku promotorem bractwa był proboszcz. Funkcję tę ks. Lipowski pełnił do 1911 roku²⁷.

3. Proboszcz parafii Przemienienia Pańskiego w Zuzeli

W 1872 roku biskup płocki ustanowił ks. Lipowskiego proboszczem parafii Przemienienia Pańskiego w Zuzeli, w dekanacie ostrowskim. Na mocy rozporządzenia Konsystorza Generalnego Płockiego²⁸ dziekan ostrowski wyznaczył proboszczowi-nominatowi termin objęcia nowej parafii na 22 października 1872 roku. Na urządzie proboszczowskim zmienił ks. Konstantego Rajchela, który otrzymał translukatę na probostwo parafii Ducha Świętego w Kadzidle w dekanacie ostrołęckim²⁹. Nowy gospodarz objął rządy w parafii znajdującej się na historycznym pograniczu Mazowsza z Podlasiem. Miała ona znacznie starszą metrykę niż poprzednia parafia w Myszyncu. Erygowana przez biskupa płockiego Pawła Giżyckiego w 1448 roku, obejmowała rozległe tereny po obu stronach Bugu. Z chwilą przybycia ks. Lipowskiego do Zuzeli w październiku 1872 roku do parafii należało 39 miejscowości: Zuzela, Bystrogrzęda, Gąsiorowo, Godlewo Gudosze, Godlewo Łuby, Godlewo Mierniki, Godlewo Milewek, Godlewo Plewy, Godlewo Warsze, Godlewo Wielkie, Janczewo Sukmanki, Janczewo Wielkie, Kałęczyn, Kietlanka, Obiecana, Pętkowo Wielkie, Pętkowo Wymiarowo, Podgórze Gazdy, Pułazie, Rostki Daćbogi, Rostki Piotrowice, Rostki Wielkie, Słup, Smolewo Dwór, Smolewo Wieś, Szulborze Koty, Szulborze Kozy, Szulborze Wielkie, Uścianek Dębiana, Zakrzewo Kopijki, Zakrzewo Słomy,

27 M. Przytocka, *Bractwa religijne w parafii myszyńskiej*, w: *Dzieje parafii i kościoła...*, dz. cyt., s. 213-214.

28 Był to organ wspierający biskupa w całości jego pracy administracyjnej i sądowniczej na terenie diecezji. Przedmiotem jego prac była problematyka duszpasterska, sprawy personalne oraz zarząd dobrami materialnymi, zob. Z. Badowski, *Konsystorz Generalny Archidiecezji Warszawskiej w latach 1818-1863*, „Prawo Kanoniczne” 1993, r. 36, nr 1-2, s. 162.

29 ADŁ 646: Protokół przekazania parafii Przemienienia Pańskiego w ręce ks. Antoniego Lipowskiego, 22 X 1872, s. 144-148v.

Zakrzewo Wielkie, Zakrzewo Wypychy, Zakrzewo Zalesie, Zawisty Dzikie, Zawisty Nadbużne, Zawisty Podleśne, Zgleczewo Panieńskie i Zgleczewo Szlacheckie. Powyższe miejscowości były zamieszkałe przez ponad 3,5 tys. ludzi³⁰.

Na podstawie protokołów wizytacyjnych i ankiet wypełnianych przez ks. Lipowskiego, omówionych dokładnie przez ks. Roberta Czarnowskiego na kartach parafialnej monografii, można stwierdzić, że rządcą parafii dobrze wywiązywał się z posługi *cura animarum*, o czym świadczył liczny udział wiernych w mszach świętych i nabożeństwach w niedziele i święta oraz w nabożeństwach okolicznościowych w ciągu roku. W ankiecie wizytacyjnej z 1891 roku proboszcz relacjonował, że w święta nakazane udział parafian w sumie parafialnej jest bardzo liczny, natomiast w Eucharystii sprawowanej w dni powszednie uczestniczy do 10 osób. Podczas niezapomnianych niedzielnych kościoł jest w połowie wypełniony ludźmi w miesiącach letnich, zaś w porze zimowej przychodzi nie więcej niż 10 osób. Ta sama ankieta pokazuje, że proboszcz inspirował parafian do udziału w nabożeństwach nie tylko w kościele, ale także poza nim. Jako przykład może tutaj posłużyć tradycyjne nabożeństwo majowe w kościele oraz w domach i przy kapliczkach w bardziej odległych wioskach. Duchowny wspominał, że mieszkańcy Zuzeli i pobliskich miejscowości przybywali na nabożeństwo do świątyni w liczbie 30-40 osób, zaś w bardziej odległych wioskach gromadzili się licznie w wyznaczonym przez niego domu³¹.

Proboszcz zuzelski przywiązywał dużą wagę do kształtowania postaw moralno-obyczajowych swoich parafian. Pewnym świadectwem jego starań w tym zakresie jest fakt, że w 1872 roku nie było ani jednego parafianina, który zaniedbał obowiązek spowiedzi wielkanocnej. Penitentów było tak wielu, że ks. Lipowski nie dawał rady sprostać obowiązkowi wysłuchania wszystkich spowiedzi w czasie naznaczonym przez prawo kościelne. Dlatego 22 lutego 1874 roku wystosował pismo do Konsystorza Pułtuskiego, w którym prosił o pozwolenie na rozpoczęcie spowiedzi wielkanocnej już cztery tygodnie przed Wielkanocą i wydłużenia tego czasu po świętach³². Potwierdzeniem gorliwej pracy proboszcza oraz pobożnego udziału parafian w życiu sakramentalnym była ankieta wizytacyjna z 1891 roku, w której duszpasterz zaakcentował chętnie i częste przystępowanie jego duchowych podopiecznych do sakramentów. W przytoczonej ankiecie znalazła się

30 R. Czarnowski, *Parafia Zuzela...*, dz. cyt., s. 16, 38.

31 Tamże, s. 71, 73.

32 Tamże, s. 105.

też ważna wzmianka o wysokim poziomie życia moralnego społeczności zuzelskiej. Wprawdzie proboszcz podkreślał, że niektórym osobom zdarzały się upadki związane z grzechem nieczystości, ale zawsze udało się je prostować w sakramencie pokuty³³.

O tym, że ks. Lipowski był dla swoich parafian wielkim autorytetem świadczą dwa zachowane do czasów współczesnych listy z 19 marca 1905 roku i 15 maja 1907 roku, w których parafianie dziękowali bp. Apolinaremu Wnukowskiemu za możliwość korzystania z ponad 30-letniej posługi ich ukochanego proboszcza:

Już prawie 30 lat upływa, jak dla naszego zbawienia pracuje w zuzelskiej parafii umiłowany przez nas wszystkich, czci najgodniejszy ksiądz Antoni Lipowski. Wielkie szczęście Bóg nam zesłał w jego osobie, gdyż jest uosobiona dobroć i ojciec biednych. Nie tylko słowem, ale i bez liczby uczynkami miłosiernymi daje dowody silnej wiary i miłości ku Chrystusowi Panu. Nie przechwałę, jeśli wyznam, że z tak wielkimi i cichymi cnotami kapłana chyba nie ma w całej diecezji. To też gorąco prosimy Boga o jak najdłuższe życie w czerstwym zdrowiu dla naszego duszpastorza. Najdłuższy opis nie wystarczy do wymienienia wszystkich czynów ewangelicznych dokonanych w największej tajemnicy³⁴.

Dwa lata później, 15 maja 1907 roku, parafianie wystawili mu przed biskupem jeszcze piękniejszą laurkę z okazji 35-lecia jego rządów w parafii:

Corocznie dostępujemy łaski otrzymania z jego ręki Ciała i Krwi Pańskiej, przystępując do stołu Pańskiego, a w trybunale pokuty na słowo ks. Lipowskiego pękają łańcuchy piekielne, w jakie nas grzechy zakuwają, a otwierają się bramy niebieskie. Z całą pewnością oświadczamy, że nie ma w świecie świątobliwszego kapłana, jak ks. Antoni Lipowski. Gdyby nam wypadło wyliczyć wszystkie dzieła dokonane przez ks. Lipowskiego, nie potrafilibyśmy tego wyrazić, taka w nich zawiera się umiejętność i potęga. Mogą nam pozazdrościć inni parafianie takiego ojca duchownego, który jaśnieje światłem Ducha Świętego³⁵.

W uznaniu zasług ks. Lipowskiego trzeba zauważyć i to, że był on człowiekiem czytany i miłującym książki, których bliżej nieznaną zasob

33 Tamże, s. 87, 103.

34 ADŁ 647 I, List parafian z Zuzeli do bp. Apolinarego Wnukowskiego, 19 III 1905, k. 55-58v.

35 Tamże, List parafian z Zuzeli do bp. Apolinarego Wnukowskiego, 15 V 1907, k. nlb.

zgrupował na zuzelskiej plebanii. Na ten aspekt jego życia zwrócił uwagę dziekan dekanatu ostrowskiego, który w protokole powizytacyjnym z 1892 roku podkreślił, że posiada on „bibliotekę składającą się z wyborowych dzieł teologicznych i nauk świeckich”³⁶. Uwadze wizytatora nie uszedł również fakt, że proboszcz zuzelski prenumerował czasopisma periodyczne o mocno zróżnicowanej tematyce. W pierwszej kolejności zwrócił uwagę na „Przegląd Katolicki” – tygodnik wydawany przez archidiecezję warszawską od 1863 roku. Kolejnym periodykiem były „Misje Katolickie” – miesięcznik popularnonaukowy wydawany przez krakowskich jezuitów w latach 1882-1936. Z zawartych w nim artykułów i wiadomości proboszcz czerpał informacje o działalności misjonarzy w różnych częściach świata. W orbicie zainteresowań ks. Antoniego Lipowskiego znalazł się tygodnik „Rola” o charakterze antysemickim, wydawany przez publicystę Jana Jeleńskiego. Na proboszczowskim biurku można było zauważyć także tygodnik „Wędrowiec”, który poświęcony był tematyce geograficzno-podróżniczej. O zainteresowaniu sprawami politycznymi, literackimi i społecznymi świadczyła prenumerata dziennika „Wiek”, wychodzącego w latach 1873-1906 w drukarni na warszawskim Nowym Świecie³⁷. Szeroko zakrojoną działalność społeczną ks. Lipowskiego poświadczą funkcjonowanie dwóch stowarzyszeń: Związku Katolickiego i Kółka Rolniczego. Dzięki pierwszemu z nich powstała w parafii biblioteka mieszcząca się w Domu Ludowym, a członkowie związku chętnie pomagali proboszczowi w organizacji uroczystości parafialnych. Dobrze rozwijało się również Kółko Rolnicze, którego prezesem był sam ks. Lipowski³⁸.

Proboszcz cieszył się dobrą opinią nie tylko wśród parafian. Pozytywnie oceniali go także przełożeni kościelni, o czym świadczą zachowane protokoły powizytacyjne parafii Przemienienia Pańskiego. Wprawdzie dostępne materiały źródłowe nie precyzują, jak postrzegali ks. Lipowskiego kolejno następujący po sobie biskupi płoccy: Wincenty Teofil Popiel, Kasper Borowski, Michał Nowodworski, Jerzy Józef Szembek i Apolinary Wnukowski, lecz garść informacji o stosunku przełożonych do ks. Lipowskiego skrywają akta szczebla dekanalnego. W protokołach wizytacji dziekańskiej z 25 października 1892 roku i 30 listopada 1893 roku ks. Antoni Dąbrowski, wicedziekan dekanatu ostrowskiego, podkreślił dobrą organizację wspólnoty pod kierunkiem miejscowego proboszcza. Zaznaczył, że służba liturgiczna i nauczanie

36 Tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej parafii Zuzela, 25 X 1892, k. 151.

37 Tamże, k. 151.

38 R. Czarnowski, *U kolebki...*, dz. cyt., s. 55.

katechizmu spełniane są z należytą gorliwością, paramenty liturgiczne są starannie i czysto utrzymane, a akta stanu cywilnego prowadzone z dużą dokładnością. Nie zdarzyło się, żeby ktoś umarł bez sakramentów z winy kapłana³⁹.

Osiągnięcia na niwie duszpasterskiej i administracyjnej nie oznaczały, że praca ks. Lipowskiego w Zuzeli była wyłącznie usłana różami – wręcz przeciwnie, nie brakowało chwil trudnych, a doświadczony duszpasterz wiedział, że w kapłaństwie oprócz róż będzie miał także kolce. Jedną z trudniejszych sytuacji w swojej posłudze miał w maju 1907 roku, gdy dowiedział się o planach odłączenia od jego parafii miejscowości Kietlanka i przyłączenia jej do parafii św. Stanisława w Zarębach Kościelnych, o czym – jak sam stwierdził – nie został poinformowany. Miało się to dokonać na wniosek garstki mieszkańców Kietlanki, których opinię podzielił Konsystorz Generalny Płocki. Swoje oburzenie w tej sprawie wyraził proboszcz w liście do konsystorza z 17 maja 1907 roku. Wydaje się, że nie tylko kwestia braku informacji, ale też troska o to, że wraz ze skurczeniem się terytorium zuzelskiej parafii i zmniejszeniem liczby parafian pojawią się kłopoty z finansowaniem budowy nowego kościoła, którą proboszcz miał w planach na najbliższe lata, determinowały jego żarliwą kontrakcję w obronie stanu parafii⁴⁰. Przeszukując zasoby archiwów diecezjalnych w Płocku i Łomży, autor nie natrafił na odpowiedź konsystorza. Jedynie na marginesie listu proboszcza z Zuzeli jego członkowie dopisali swoje komentarze. Odpowiedź na list proboszcza zaplanowano dopiero wtedy, gdy dziekan ostrowski zwróci operat w sprawie Kietlanki. O tym, jak potoczyła się dalej ta sprawa, można wyrokować z dalszych dziejów tej miejscowości, która ostatecznie została przyłączona do parafii w Zarębach Kościelnych. Warto nadmienić, że w tamtym okresie terytorium parafii Zuzela zostało uszczuplone także o kilka innych miejscowości. Do parafii Zaręby Kościelne oddano wieś Rostki Daćbogi, a na rzecz nowo erygowanej parafii w Małkini – Rostki Piotrowice, Rostki Wielkie, Zawisty Dzikie, Zawisty Nadbużne i Zawisty Podleśne⁴¹.

Najpoważniejszą inwestycją ks. Lipowskiego było rozpoczęcie budowy nowego kościoła Przemienienia Pańskiego, który miał zastąpić rozpadającą się budowlę drewnianą. Duchowny myślał wpierw o remoncie kościoła drewnianego, lecz szybko okazało się, że budynek jest w katastrofalnym

39 ADŁ 647 I, Protokół wizytacji dziekańskiej parafii Zuzela, 25 X 1892, k. 150-151; tamże, Protokół wizytacji dziekańskiej parafii Zuzela, 30 XI 1892, k. 152-153.

40 Tamże, A. Lipowski, *List do Przeświałnego Konsystorza Płockiego*, 17 V 1907, s. 37-47.

41 R. Czarnowski, *Parafia Zuzela...*, dz. cyt., s. 48-49.

stanie i jedynym słusznym rozwiązaniem jest jego rozebranie i postawienie nowego obiektu. Budowę murowanej świątyni, według projektu warszawskiego inż. Ludwika Dziekońskiego, rozpoczął w 1908 roku⁴². Nie dane mu było jednak doczekać końca inwestycji, gdyż zmarł 2 lutego 1911 roku o godz. 3.00 w nocy i został pochowany na miejscowym cmentarzu. Jego śmierć poświadczyli organista Bieńkowski i Kędziński oraz ks. Henryk Szczepkowski – wikariusz parafii⁴³. Na szczęście dzieło ks. Lipowskiego znalazło godnych kontynuatorów. Następcą zmarłego kapłana został ks. Antoni Pomirski – wikariusz parafii Ducha Świętego w Kadzidle, który administrował kościołem w Zuzeli przez osiem lat. Właśnie jemu przypadło w udziale ukończenie budowy świątyni murowanej, którą oddano do użytku w 1913 roku. Jego następca – ks. Walenty Załuska był cenionym historykiem diecezji, popularyzatorem teologii, autorem prac o tematyce historycznej, moralnej i religijnej. W latach jego rządów parafia zuzelska została odłączona od diecezji płockiej i przyłączona do nowo utworzonej diecezji łomżyńskiej (w 1925 roku)⁴⁴.

4. Duszpasterz lat dziecięcych kard. Stefana Wyszyńskiego

Historycy zgłębiający dzieje życia i nauczania kard. Wyszyńskiego kojarzą ks. Antoniego Lipowskiego przede wszystkim z udzieleniem chrztu przyszłemu prymasowi 3 sierpnia 1901 roku. Zuzela była bowiem miejscem urodzenia i dzieciństwa Stefana Wyszyńskiego, który spędził tam osiem lat zanim przeprowadził się z rodzicami do pobliskiego Andrzejewa. Tutaj obserwował budowę nowej, murowanej świątyni, przy której pracował jego ojciec Stanisław. Tutaj uczył się na msze święte i nabożeństwa oraz uczył się ministrantury. Trzeba jednak zauważyć, że także tu obserwował swojego pierwszego proboszcza, którego pobożność i gorliwość duszpasterska przyczyniły się do rozbudzenia w młodym chłopcu pierwszych myśli o kapłaństwie.

Ksiądz Lipowski znał dobrze rodzinę Wyszyńskich. Ojciec przyszłego prymasa – Stanisław Wyszyński pochodził ze wsi Kamieńczyk nad Bugiem, a do Zuzeli sprowadził się w 1899 roku wraz z nowo poślubioną małżonką

42 Tamże, s. 23-24.

43 APBiałystok, Oddział w Łomży, sygn. 418/37: Akt zgonu ks. Antoniego Lipowskiego, nr 19, k. 104v.

44 R. Czarnowski, *Parafia Zuzela...*, dz. cyt., s. 59-61.

Julianną z Karpiów w związku z podjęciem pracy przy instrumencie organowym w kościele Przemienienia Pańskiego⁴⁵. Zawód organisty należał wtedy do wysoko cenionych, dlatego Stanisław stał się jedną z ważniejszych i bardziej znaczących osobistości w nadbużańskiej parafii. Wykazywał się dużą znajomością rzemiosła muzycznego, a swoją pracę wykonywał z pasją. Obowiązki przy organach łączył z pracą w kancelarii, gdzie sporządzał rejestrację metrykalną oraz prowadził rachunki związane z budową kościoła⁴⁶. Jego zaangażowanie w życie parafii i społeczności zuzelskiej spowodowało, że stał się *de facto* drugą osobą po ks. Lipowskim.

Praca Stanisława Wyszyńskiego w kancelarii parafialnej i przy organach nie była jedyną przestrzenią kontaktów ks. Lipowskiego z jego rodziną. Proboszcz był też chrzcicielem jego dzieci. W latach 1900-1905 włączył do wspólnoty Kościoła czworo potomków Stanisława i Julianny: trzy córki i jednego syna. W 1900 roku ochrzcił Anastazję – pierwszą córkę państwa Wyszyńskich⁴⁷. Rok później spełnił tę czynność wobec przyszłego prymasa Polski⁴⁸, a dwa lata później wprowadził w chrześcijaństwo jego młodszą siostrę Stanisławę⁴⁹. Ostatnim dzieckiem przyniesionym przez małżonków do zuzelskiej chrzcielnicy była Janina, która przyszła na świat w 1905 roku⁵⁰.

Ksiądz Lipowski był niepodważalnym autorytetem dla młodego Stefana Wyszyńskiego. Prymas zapamiętał go z jak najlepszej strony, czemu dał wyraz przynajmniej w kilku kazaniach i przemówieniach okolicznościowych, podczas których wspominał swoje dzieciństwo spędzone w Zuzeli. W kazaniu wygłoszonym do pobratymców znad Buga 13 czerwca 1971 roku wspominał zachowaną do dziś chrzcielnicę, która nierozzerwalnie kojarzyła mu się z charyzmatycznym kapłanem:

45 P. Raina, *Stefan kardynał Wyszyński. Prymas Tysiąclecia*, t. 1, Wrocław 2016, s. 13.

46 R. Czarnowski, *U kolebki...*, dz. cyt., s. 38.

47 APBiałystok, Oddział w Łomży, sygn. 0418/D: Akta stanu cywilnego parafii Zuzela, chrzty, 1900, nr 58, k. 15.

48 Akt chrztu Stefana Wyszyńskiego z 3 sierpnia 1901 roku był wnikliwie omawiany w dwóch opracowaniach autorstwa R. Czarnowskiego: tenże, *U kolebki...*, dz. cyt.; tenże, *Akt chrztu kardynała Stefana Wyszyńskiego odczytany na nowo*, „Studia Claromontana” 2001, nr 19, s. 503-512. Tamże szczegóły dotyczące kwestii daty chrztu oraz osób poświadczających sprawowanie sakramentu.

49 APBiałystok, Oddział w Łomży, sygn. 0418/D: Akta stanu cywilnego parafii Zuzela, chrzty, 1903, nr 57, k. 15.

50 Tamże, sygn. 0418/D: Akta stanu cywilnego parafii Zuzela, chrzty, 1905, nr 102, k. 26.

Pozostała mi w pamięci ta chrzcielnica, z której kapłan, sędziwy ksiądz kanonik Antoni Lipowski, ówczesny duszpasterz tej parafii, czerpał wodę chrzcielną, aby omyć mnie i moje trzy siostry⁵¹.

Dużym osiągnięciem proboszcza, które zapadło w pamięć prymasowi, była budowa nowego, murowanego kościoła w Zuzeli. Dla małego Stefana Wyszyńskiego miała ona wymiar szczególnie osobisty, gdyż sprawami administracyjnymi i finansowymi związanymi z budową kierował jego ojciec. Zdarzały się sytuacje, że kilkuletni Stefan wraz z rówieśnikami nosili cegły i podawali je robotnikom, gdy zabrakło ich na rusztowaniach. Po latach wspominał tamte czasy z ogromną satysfakcją:

Dźwiganie cegieł było pierwszym moim przyczynkiem do budowy Kościoła, najpierw materialnego, a dzisiaj – duchowego⁵².

Gorliwy i przykładowy styl życia ks. Lipowskiego oddziaływał na przyszłego prymasa, który patrząc oczami małego chłopca na swojego proboszcza, sam zapragnął zostać księdzem. O tym, że w parafii zuzelskiej panował klimat sprzyjający kielkowaniu powołania świadczą nie tylko kazania samego prymasa, lecz także dokumenty urzędowe z tamtego okresu. W protokole powizytacyjnym z 25 października 1892 roku wicedziekan dekanatu ostrowskiego podkreślił m.in. gorliwość duszpasterzy w sprawowaniu sakramentów i nauczaniu katechizmu oraz porządek w aktach parafialnych⁵³. Z kolei w raporcie do Generalnego Konsystorza Płockiego z 31 sierpnia 1905 roku sam proboszcz zanotował, że parafianie chętnie chodzą do kościoła i regularnie przystępują do sakramentu pokuty. Przypadki pijaństwa czy złodziejstwa występowały sporadycznie i nie były zmartwieniem parafii⁵⁴.

Prymas do końca życia zachował we wdzięcznej pamięci swojego pierwszego proboszcza. Na kartach dziennika *Pro memoria* pod datą 29 lipca 1978 roku można przeczytać jego bardzo osobistą refleksję, okraszoną wspomnieniami z dzieciństwa, do której natchnęła go wizyta w małej ojczyźnie urodzenia:

51 S. Wyszyński, *Pamiętam! Do moich ziomek – wspomnienia z dzieciństwa*, w: tegoż, *Kazania i przemówienia autoryzowane*, t. 37, 1971, s. 177.

52 Tamże, s. 176.

53 ADŁ 646 I: Protokół wizytacji dziekańskiej w Zuzeli, 25 X 1892, k. 150-151.

54 ADŁ 646 I: Raport do Prześwietnego Konsystorza Generalnego Płockiego, 31 VIII 1905, k. 29-30v.

W Zuzeli szukałem grobowca mojego chrzciciela, ks. kanonika Antoniego Lipowskiego. Znaleźliśmy go za kapliczką, duży grobowiec z wielkim granitowym pomnikiem. Na pomniku dobrze zachowana fotografia przypomina mi kochaną postać, jak żywo zachowaną w pamięci z dziecięcych lat. Z moim chrzcicielem miałem wiele kontaktu, gdyż często ojciec posyłał mnie na plebanię ze sprawami kancelaryjnymi. Zawsze karmił mnie, że noszę się pochyło: „Garbulu, jak cię tym sękałem grzmotną, to się wyprostujesz”. Ale zagrożenia nie wykonywał. Najwyżej poszedł do kredensu i wydobył jakieś ciasto. Często szukałem kanonika w lesie, za budynkami gospodarczymi, gdzie spacerował długo, odmawiając brewiarz lub różaniec. Było to jego ulubione miejsce i wydeptana ścieżka, wśród sosen. Ks[iędz] Lipowskiego zachowałem w swej pamięci jako kapłana gorliwego, kaznodzieję, który swoje płomienne kazania i upomnienia popierał nieraz łzami⁵⁵.

W zaprezentowanym tekście autor podjął próbę przybliżenia życiorysu księdza kanonika Antoniego Lipowskiego, który w historiografii kościelnej występuje przede wszystkim jako proboszcz parafii Przemienienia Pańskiego w Zuzeli oraz szafarz sakramentu chrztu Stefana Wyszyńskiego – późniejszego arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego, prymasa Polski. Tymczasem w życiu pracowitego duszpasterza udało się ustalić wiele innych epizodów, które rzucają więcej światła na jego dzieciństwo, środowisko rodzinne oraz posługę w kilku parafiach. Zanim prezbiter diecezji płockiej przybył do Zuzeli, zdobywał doświadczenie w pracy duszpasterskiej jako wikariusz w Rosochatem, Janowcu, Goworowie i Różanie. W Myszyńcu zaś po raz pierwszy przyszło mu administrować parafią. Tam sprawdził się nie tylko jako gorliwy duszpasterz, lecz także jako sprawny administrator, który przeprowadził poważny remont kościoła i przylegających do niego obiektów. Przychodząc w 1872 roku do Zuzeli, miał zatem cenne doświadczenie, które wykorzystał w całej pełni na rzecz nadbużańskiej parafii. Trzeba jednak przyznać, że mimo zaprezentowanych tu wielu aspektów posługi ks. Lipowskiego, obraz jego życia pozostaje niepełny, a powyższy artykuł nie może być uznawany za opracowanie wyczerpujące temat. Brakuje bowiem dokumentacji obejmującej zwłaszcza jego pracę wikariuszowską w czterech parafiach diecezji płockiej, dla której nie zachowały się

55 AAG, S. Wyszyński, *Pro memoria*, wpis z 29 VII 1978 r., rkps.

akta w archiwach diecezjalnych w Płocku i Łomży, a to znacząco utrudnia śledzenie losów duszpasterza w pierwszych latach jego kapłaństwa⁵⁶.

Bibliografia

- Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Wyszyński S., *Pro memoria*, 1978, rkps.
Archiwum Diecezjalne w Łomży 646 I i 647 I.
Archiwum Państwowe w Białymstoku Oddział w Łomży, sygn. 0418/D.
Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Mławie, sygn. 0149d i sygn. 0628d.
Badowski Z., *Konsystorz Generalny Archidiecezji Warszawskiej w latach 1818-1863*, „Prawo Kanoniczne” 1993, r. 36, nr 1-2.
Chętnik A., *Myszyniec. Ośrodek etnograficzny Kurpiów*, Myszyniec 2018.
Clagius T., *Linda Mariana sive de B. Virgine Lindensi*, libri V, Coloniae 1659.
Czarnowski R., *Akt chrztu kardynała Stefana Wyszyńskiego odczytany na nowo*, „Studia Claromontana” 2001, nr 19.
Czarnowski R., *Parafia Zuzela. Dzieje i duszpasterstwo w latach 1796-1925*, Warszawa 2006.
Czarnowski R., *U kolebki życia Prymasa Tysiąclecia*, Łomża 2001.
Diecezja płocka 2004. Struktura personalno-administracyjna, red. K. Ziółkowski, Płock 2004.
Grzybowski M.M., *Duchowieństwo Diecezji Płockiej. Wiek XIX*, t. 2, Płock 2010.
Grzybowski M.M., *Duchowieństwo katolickie diecezji płockiej w okresie powstania styczniowego*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2013, nr 5.
Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej w Myszyncu, red. M. Przytocka, Myszyniec 2009.
Juszkiewicz R., *Duchowieństwo diecezji płockiej w powstaniu styczniowym*, „Notatki Płockie” 1982, t. 27, nr 2.
Nekrologia, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1911, nr 6.
Raina P., *Stefan kardynał Wyszyński. Prymas Tysiąclecia*, t. 1, Wrocław 2016.
Rocznik jubileuszowy diecezji łomżyńskiej 2015/2016, red. T. Bronakowski, Łomża 2015.
Sukiennik E., *Mazowszanie w sanktuarium świętolipskim w XVII i XVIII wieku*, w: *Święta Lipka. Perła na pograniczu ziem, kultur i wyznań*, cz. 2, red. A. Jacyniak, E. Sukiennik, Święta Lipka 2020.
Wyszyński S., *Co jest chlubą duchowieństwa i Kościoła w Polsce*. Kazanie do duchowieństwa z okazji konsekracji biskupa Jana Wosińskiego (przemówienie przy stole), w: S. Wyszyński, *Dzieła zebrane*, t. 8, Warszawa 2009.

56 W tym miejscu autor pragnie podziękować ks. Bartoszowi Leszkiewiczowi z Archiwum Diecezjalnego w Płocku oraz ks. Marcinowi Wasielewskiemu, Oficjałowi Sądu Biskupiego w Łomży, za pomocne informacje w zakresie dostępności i wykorzystania materiałów archiwalnych.

Wyszyński S., *List do moich kapłanów*, wyd. 2 popr., Warszawa 2010.

Wyszyński S., *Pamiętam! Do moich ziomków – wspomnienia z dzieciństwa*, w: S. Wyszyński, *Kazania i przemówienia autoryzowane*, t. 37, 1971.

Streszczenie

Autor podjął próbę przybliżenia życiorysu księdza kanonika Antoniego Lipowskiego, który w historiografii kościelnej występuje przede wszystkim jako proboszcz parafii Przemienienia Pańskiego w Zuzeli oraz szafarz sakramentu chrztu Stefana Wyszyńskiego – późniejszego arcybiskupa metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego, prymasa Polski. Tymczasem w życiu pracowitego duszpasterza udało się ustalić wiele innych epizodów, które rzucają więcej światła na jego dzieciństwo, środowisko rodzinne oraz posługę w kilku parafiach.

Słowa kluczowe

ks. Antoni Lipowski, Zuzela, Stefan Wyszyński, Myszyniec, diecezja płocka, diecezja łomżyńska, historia, Mazowsze

Abstract

The author has attempted to present the biography of canon priest Antoni Lipowski, who in church historiography appears primarily as the parish priest of the parish of the Transfiguration in Zuzela and the minister of the baptism of Stefan Wyszyński – later the metropolitan archbishop of Gniezno and Warsaw, the primate of Poland. Meanwhile, in the life of a hardworking pastor, many other episodes have been identified that shed more light on his childhood, family environment and ministry in several parishes.

Keywords

fr. Antoni Lipowski, Zuzela, Stefan Wyszyński, Myszyniec, diocese of Płock, diocese of Łomża, history, Mazovia